

УДК 811.161.2.37

КАТЕГОРІЇ ІНТЕНСИВНОСТІ Й ПАРАМЕТРИЧНОСТІ В ОБ'ЄКТИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Хомич Т.Л.

Пропоновану статтю присвячено проблемі дослідження категорій інтенсивності та параметричності в сучасній лінгвістиці. Інтенсивно-параметричний компонент віднесено до складників експресивності.

Ключові слова: інтенсивність, параметричність, експресивність, категорія кількості, категорія якості, інтенсивно-параметричний компонент.

Предлагаемая статья посвящена проблеме исследования категорий интенсивности и параметричности в современной лингвистике. Интенсивно-параметрический компонент отнесен к составляющим частям экспрессивности.

Ключевые слова: интенсивность, параметричность, экспрессивность, категория количества, категория качества, интенсивно-параметрический компонент.

Поняття "інтенсивність" не є новим для сучасної лінгвістики. У літературі, яка присвячена проблемам експресивної стилістики, емотивності тексту, категорії оцінності й аксіологічним характеристикам предмета мовлення, дуже часто трапляються такі терміни, як "інтенсиви", "інтенсифікація", "ступінь інтенсивності якості", "інтенсивність" тощо. Поняттям "категорія інтенсивності" послуговуються мало дослідників, надаючи перевагу термінам "інтенсивність як компонент семантики слова", "системні і мовленнєві інтенсифікатори", "градуальні слова", "градуальні характеристики" [11, с. 90]. Як самостійна рубрика поняття "інтенсивність" часто відсутнє у словниках лінгвістичних термінів і репрезентоване у зв'язку з якоюсь вузькою галуззю мовознавства, наприклад, "інтенсивність звука", "ступінь посилення/ послаблення видиху", "сила або слабкість вимовлення" тощо [3, с. 179; 9, с. 95; 17, с. 536]. А згідно з дефініціями тлумачних словників, "інтенсивність – наявність певної напруженості, посиленості" [15, с. 247]. У такому вузькому трактуванні цим терміном іноді можуть послуговуватися деякі дослідники. Так, М.Гамзюк вважає інтенсивність складником емотивності і розглядає її як "дискретний макрокомпонент значення мовних одиниць" [8, с. 12], визначає інтенсивність через силу та задіяність "складових частин емоції: збільшення кількості розрядів нейронів у нейрофізіологічному аспекті, задіяністю виражального боку емоції (міміка, пантоміміка, словесні реакції) та глибиною переживання феноменологічної складової емоції. У експресивному компоненті емоції інтенсивність співвідноситься з напруженням м'язів брів, очей, рота, які беруть участь у мімічних реакціях..." [8, с. 51]. Проте поняття "інтенсивність" є досить глибоким і різноаспектним, тому до сьогодні не існує повного й однозначно беззаперечного тлумачення мовної категорії інтенсивності.

До активного вжитку в лінгвістиці термін "інтенсивність" був уведений І.Туранським, який вважав, що "інтенсивність — це семантична мовна категорія, в основі якої лежить поняття градації кількості у широкому значенні цього слова" [21, с. 7]. На думку вченого, категорія інтенсивності є всеохоплювальною, оскільки вона, "характеризуючи дії, предмети й ознаки, активно проявляється в семантичній структурі дієслів, іменників, прикметників, прислівників" [21, с. 2].

Таке трактування категорії інтенсивності є продовженням, очевидно, позицій Ш.Баллі, який під "інтенсивністю" у широкому значенні розумів "усі відмінності, що зводяться до категорій кількості, величини, цінності, сили тощо, не залежно від того, йдеться про конкретні чи абстрактні ідеї" [4, с. 202]. Лінгвіст був переконаний, що інтенсивність "внутрішньо існує в будь-якому зіставленні мовленнєвих фактів" [4, с. 202].

За своєю природою категорія інтенсивності є антропоцентричною. Людина, що є суб'єктом пізнання, виражає результати своєї діяльності та оцінки за допомогою мовних засобів, які, у свою чергу, виступають інструментом категоризації навколишнього світу. Семантику категорії інтенсивності можна вважати всепроникливою, оскільки вона "бере свій початок в аспекті сприйняття світу..., проходить через сферу спілкування, втілюється в лексичній, словотвірній, синтаксичній семантиці і завершується в словесній творчості" [2, с. 304]. Саме тому, очевидно, у лінгвістичних студіях значно підвищився інтерес до вивчення категорії інтенсивності та способів її репрезентації за допомогою мовних засобів, які належать до різних рівнів мови: дериваційного, лексичного, морфологічного, синтаксичного. Зазначена проблема перебуває в центрі уваги багатьох науковців, зокрема І.Убіна, О.Сергєєвої, І.Кокіної, О.Разлогової, С.Денисенко, О.Попенко, М.Гураль,

О.Дашченко та інших. Роботи І.Убіна [22], О.Сергеевої [18; 19] виконані на межі граматики і лексикології. Поряд із граматичними засобами учені виявили значний пласт засобів лексичного рівня, які мали значення інтенсивності. Вивчення інтенсифікаторів дозволило граматастам зробити висновки про те, що семантика інтенсивності в мові передається не одним, а кількома граматичними класами слів [18; 19; 22]. Це призвело до того, що лексичні одиниці з семою "інтенсивність" виокремилися в самостійний об'єкт власне лексикологічних досліджень (Лук'янова [13], Шейгал [24; 25] та ін.). У роботах названих мовознавців інтенсивність аналізується як функціонально-семантична категорія з польовою структурою, що виникає в результаті взаємодії різнорідних елементів, які, за наявності розбіжностей у плані вираження, позначені загальними інваріантними семантичними маркерами.

Поняття інтенсивності тісно пов'язане з категорією експресивності в її вузькому трактуванні: компонент семантичної структури лексичної одиниці, який репрезентує високий/низький ступінь вияву певної ознаки, указує на якісно-кількісні, параметричні характеристики позначуваного словом явища [20, с. 93; 23, с. 30]. Нерідко експресивність співвідноситься з інтенсивністю (посиленням). За такої умови інтенсивність або ототожнюють з експресивністю (І.Арнольд, І.Гальперін, Т.Соколова), або виокремлюють як складник експресивності (Н.Лук'янова) [25, с. 60].

Ш.Баллі, В.Виноградов указували на те, що категорія інтенсивності співіснує з експресивністю та емоційністю. Так, Ш.Баллі, відмежовуючи інтенсивність логічну (мер "море" і океан "океан") від емоційної (etonne "здивований" і ebahі "ошелешений"), вважає за потрібне приділяти увагу вивченню саме емоційної інтенсивності: "поняття інтенсивності підвладне встановленню логічної та емоційної доміанти..." Проте "говорячи про інтенсивність, як і всі інші категорії, неможливо окреслити чітку межу між розумовим та емоційним" [4, с. 204].

На думку І.Туранського, "... і категорія експресивності, і категорія інтенсивності – внутрішньолінгвістичні категорії, обидві виконують функцію посиленого впливу на адресата, обидві пов'язані з суб'єктивним вибором адресата експресивних засобів і засобів інтенсифікації висловлення, обидві категорії супроводжуються показниками емотивності й оцінності" [21, с. 18]. Зазначена інформація допомагає зрозуміти те, чому більшість дослідників вказують на взаємозаміщення понять експресивності й інтенсивності. Проте прирівнювання інтенсивності до експресивності є не зовсім правомірним, оскільки одне й те ж явище позначають двома різними поняттями, що призводить до багатьох термінологічних незручностей. Більш логічним видається тлумачення експресивності як системи семантичних компонентів, як-от: емотивність, оцінність, параметричність, інтенсивність.

Існування експресивного компонента в семантичній структурі лексеми призводить до того, що слово стає спроможним збільшувати силу впливу висловлення загалом. Тому вважаємо, що між інтенсивністю й експресивністю існують причинно-наслідкові відношення. Проте в лінгвістичних розвідках

знаходимо відмінні від зазначеної позиції. Так, наприклад, І.Галєєва переконана, що між поняттями "інтенсивність" й "експресивність" існують не інклюзивні, не причинно-наслідкові, а інгерентні відношення" [7, с. 148]. Науковець зазначає, що "інтенсивність – кількісна характеристика якості, тобто експресивності" [7, с. 148]. Проте цю думку можна легко заперечити, оскільки інтенсивність може існувати й поза межами семантики експресивного слова, входити до семантичної структури номінативної одиниці, наприклад, "бігти" (у значенні "дуже швидко пересуватися на ногах"). У реченні "Спортсмен біжить" дієслово не є експресивною лексичною одиницею, оскільки об'єктивно номінує реальний процес. Тут сема "інтенсивність" ((уходить до семантичної структури цієї лексеми, оскільки "бігти" порівняно з "іти" демонструє більшу швидкість руху. Можна частково погодитися з тим, що між інтенсивністю й експресивністю існують інгерентні відношення, адже експресивна одиниця майже завжди містить компонент інтенсивності (виняток можуть становити сленгові назви певних реалій дійсності, наприклад, *типоша* (хлопець), *мантелепа* (дівчина) тощо). Проте наявність у семантичній структурі лексеми саме інтенсивного компонента призводить до того, що денотативна одиниця стає конотованою, а отже, експресивною. Наприклад, у реченні "Дівчина летіла до свого коханого" дієслово має у своїй семантичній структурі компонент інтенсивності, який, перебуваючи на межі денотативного макрокомпонента значення слова "*шла*", творить конотативний макрокомпонент, а в результаті – лексема стає експресивною.

О.Шейгал проводить розмежування понять "інтенсивність" і "експресивність" таким чином: "Якщо інтенсивність як онемасіологічна категорія відображає і називає об'єктивну кількісну характеристику (ступінь) однієї або іншої ознаки, то експресивність не має свого референта в позамовній дійсності й виконує функцію не повідомлення, а впливу, точніше, посиленого впливу повідомлюваного на адресата" [25, с. 61].

І.Туранський зазначає, що формальні засоби вираження категорій інтенсивності й експресивності є дуже подібними, функціонування цих категорій у мовленні відбувається в сукупності, проте їхні змістові аспекти не збігаються: "Під змістовим аспектом експресивності розуміються конотації, що накладаються на основне значення мовної одиниці і таким чином утворюють зображальність і виразність мовлення. Інтенсивність як онемасіологічна категорія називає об'єктивну кількісну визначеність ознаки ..., тобто слугує мірою експресивності" [21, с. 19]. Отже, І.Туранський відстоює думку про те, що інтенсивність співвідноситься з такими поняттями, як "міра експресивності, емотивності, оцінності, що сигналізує про градуальність" [21, с. 7]. Репрезентована точка зору була підтримана такими дослідниками, як А.Ховалкіна, Л.Бєловольська, О.Шейгал, І.Кокіна, М.Гураль, О.Дашченко.

Так, М.Гураль, О.Дашченко трактують інтенсивність як семантичну категорію, "в основі якої лежить поняття градації. Інакше кажучи – це кількісна оцінка якості, міра експлікативності, якісний показник змісту комунікації" [11, с. 90]. Як бачимо, відбувається поєднання якісних і кількісних параметрів. Така позиція є досить поширеною в сучасній лінгвістиці.

На думку Н.Бойко, термін "інтенсивність" не передає "всієї гами надмірностей, які властиві окремим конкретним референтам як їхні реальні (об'єктивні) ознаки чи приписувані суб'єктом мовлення" [5, с. 171]. Окрім інтенсивно-динамічних характеристик, конкретний референт може мати ще й параметричні маркери, одночасно передаючи кількісні та якісні показники. На нашу думку, необхідно розмежовувати кількісні і якісні характеристики будь-якого явища. Тому виокремлюємо семантичні категорії інтенсивності й параметричності. Поділяємо думку Н.Лаврентієвої, яка, вивчаючи категорію експресивності у вузькому трактуванні, розглядає її як абстрактну субкатегорію, що реалізується у двох більш конкретних категоріях – кількості та якості: "категорія експресивності структурується бінарним протиставленням значень кількості та якості. Значення якості дії не може бути зрозумілим поза (тобто без значення) кількісних характеристик дії, у свою чергу, кількості може оцінюватися з погляду збільшення чи зменшення її" [12, с. 10].

Категорія інтенсивності є виявом категорії кількості, зокрема того її аспекту, що характеризують як не дискретну кількість. Має рацію О.Шейгал, стверджуючи те, що "в межах субкатегорії невизначеної кількості інтенсивність необхідно відокремлювати від параметричних величин та квантифікаторів" [24, с. 6]. Тому з поняттям кількісної градації пов'язуємо категорію інтенсивності, а з поняттям градації якості – категорію параметричності. Погоджуємося з М.Гамзюком, який під інтенсивністю розуміє загальномовну категорію, "яка виражає градацію будь-якої ознаки стосовно позначуваного об'єкта, тобто вказівку на наявність кількісного виявлення певної ознаки щодо позначуваного об'єкта" [8, с. 65].

О.Сергєєва, розглядаючи сутність категорії експресивності, що, на думку дослідниці, полягає у "вираженні додаткових смислових відтінків, які накладаються на основне (лексичне і граматичне) значення, або в посиленні цього значення", пропонує розмежовувати "кількісну й якісну експресію" [19, с. 2].

Поняття "кількісної експресії" І.Туранський співвідносить із поняттям "інтенсивність" [21, с. 15]. Дослідник переконаний, що "інтенсифікація, як показник ступеня посилення, є кількісна характеристика якісного (експресивного) аспекту мовлення, кількісне відображення того, наскільки експресивне зростає над предметно-логічним змістом висловлення" [21, с. 15].

В.Гак, М.Гамзюк також розрізняють два види інтенсивності вираження емоцій – кількісну і якісну [6, с. 648; 8, с. 65–66].

Як бачимо, у лінгвістичних працях часто можна знайти натяки на існування двох семантичних категорій, які перебувають у тісному взаємозв'язку. Проте чіткого термінологічного окреслення й теоретичного обґрунтування співіснування категорій інтенсивності й параметричності у семантичній структурі слова серед доступних нам мовознавчих розвідок не виявлено.

Категорія параметричності останнім часом привертає увагу багатьох дослідників. Цю категорію можна розглядати з позиції різних наук. У лінгвістиці часто викорисовують значення цього терміна з математики, логіки, філософії, не надаючи власне

мовного тлумачення. Так, наприклад, значну увагу в лінгвістичних студіях приділено вивченню мовної реалізації таких математичних параметрів, як висота, довжина, ширина тощо. Дослідженню окремих аспектів проблеми категорії параметричності присвячені лінгвістичні праці Т.Линник, Т.Щебликіної, Л.Котнюк, О.Кардашук, О.Кшановського, О.Хавкіної та інші. Проте здебільшого увагу вчених привертало лише певні групи прикметників, не приділялася належна увага вивченню інших частин мови, які в своєму семантичному складі мали сему параметричності. Традиційно вважалося, що параметричність – компонент семантики, який належить до денотативного макрокомпонента значення, а лексеми з параметричним компонентом семантики є суто денотативними (*вузький – широкий, великий – малий* тощо). Проте результати нашого дослідження доводять, що саме параметричний компонент значення може бути визначальним у творенні конотації, входить до семантичної структури конотованих лексичних одиниць, наприклад, *касанок, череп* (сленгові номінанти голови). Найчастіше він взаємодіє з інтенсивним компонентом, утворюючи інтенсивно-параметричний компонент (*шпарити, чухрати, нестися* (у значенні "бігти").

Термін "інтенсивно-параметричний компонент" вважаємо найбільш вдалим, оскільки в мовленнєвому функціонуванні категорії інтенсивності й параметричності майже завжди співіснують, а "якість будь-якого об'єкта має кількісний параметр" [13, с. 55]. І.Марчук переконана, що "всі види і форми матерії характеризуються властивою їм кількісно і якісно визначеною характеристикою. Кількісні характеристики завжди перебувають у діалектичному протиріччі з якістю" [14, с. 117].

У філософському трактуванні категорії кількості й якості найчастіше визначаються в зв'язку з діалектичним законом переходу кількісних змін у якісні. Першим ґрунтовним визначенням категорії кількості можна вважати розроблене тлумачення давньогрецького філософа Аристотеля, в основі якого лежить розуміння кількості як наявного числа складників цілого. Кількісні зміни – це збільшення або зменшення складників цілого, що виражені числовими збільшеннями чи зменшеннями, які призводять на певних етапах свого розвитку до якісних змін [1, с. 164–174]. В. фон Гегель розглядає категорію кількості як об'єктивну визначеність якісно однорідних явищ, які є складниками цілого, що виражене числом [10, с. 227–230]. Категорію якості філософ трактує так: щось є тим, що воно є, завдяки своїй якості, і, втрачаючи свою якість, воно припиняє бути тим, чим воно є [10, с. 100]. Сучасна філософія, продовжуючи давні традиції, розвиває ідеї взаємодії якісних і кількісних змін. Оскільки первинним у пізнанні є відчуття, а в ньому обов'язково існує якість, то аналіз кількості починається саме з виявлення якісно однорідних властивостей речей [16, с. 233–237].

Виходячи з позицій про єдність якісно-кількісних трансформацій, відстоюємо думку про тісний взаємозв'язок семантичних категорій інтенсивності й параметричності. У семантичній структурі лексеми ці категорії часто поєднані в один компонент значення, який найдоцільніше називати інтенсивно-параметричним компонентом. Проте зрідка

категорія параметричності може існувати окремо від інтенсивності, тому на рівні теоретичному варто роз'єднувати ці компоненти.

Отже, інтенсивність і параметричність відносимо до складників експресивності, яка належить до конотативного макрокомпонента семантичної структури лексеми, що функціонує в певному мовленнєвому контексті.

Література

1. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель. — М. : Мысль, 1975.
Т. I : Метафизика / В. Ф. Асмус (ред.) — М., 1975. — 550 с.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. — М. : Наука, 1988. — 341 с.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. — М. : КомКнига, 2005. — 576 с.
4. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. — М. : Изд-во иностранной литературы, 1961. — 394 с.
5. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти / Н. І. Бойко. — Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005. — 552 с.
6. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. — М. : Школа "Языки русской культуры", 1998. — 768 с.
7. Галеєва І. Ф. Інтенсивність і експресивність як основні характеристики рекламного тексту. Критерії їх розграничення / І. Ф. Галеєва // Вестник ТИСБИ. — Казань : ТИСБИ, 2002. — № 4. — С. 145—148.
8. Гамзюк М. В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії) : дис. д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 / М. В. Гамзюк. — К., 2001. — 420 с.
9. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. — К. : Вища школа, 1985. — 351 с.
10. Гегель Вільгельм фон. Наука логики / Вільгельм фон Гегель. — СПб. : Наука, 1997. — 800 с.
11. Гураль М. І. Языковые средства выражения категории интенсивности в поэтическом тексте / М. І. Гураль, О. І. Дащенко // Система і структура східнослов'янських мов : зб. наук. праць. — К. : Знання України, 2006.
Вип. 6. — К., 2006. — С. 89—95.
12. Лаврентьева Н. Б. Экспрессивно-выразительная глагольная лексика (на материале городов Новосибирской области) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Н. Б. Лаврентьева. — Томск, 1980. — 19 с.
13. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления / Н. А. Лукьянова. — Новосибирск : Наука, 1986. — 230 с.
14. Марчук Л. М. Функціонально-семантичний аспект градації в українській мові : [монографія] / Л. М. Марчук. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. — 304 с.
15. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 60000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегова. — М. : ООО "Изд-во Оникс": ООО "Изд-во "Мир и образование", 2006. — 976 с.
16. Панфилов В. З. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания / В. З. Панфилов. — М. : Наука, 1982. — 357 с.
17. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : [термінологічна енциклопедія] / О. Селіванова. — Полтава : Довкілля, К., 2006. — 716 с.
18. Сергеева Е. И. Абсолютная степень интенсивности качества и ее выражение в английском языке / Е. И. Сергеева // Проблемы лингвистического анализа. — М. : Наука, 1966. — С. 69—83.
19. Сергеева Е. И. Степени интенсивности качества и их выражение в английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. — М., 1966. — 26 с.
20. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова / И. А. Стернин. — Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1979. — 156 с.
21. Туранский И. И. Семантическая категория интенсивности в английском языке / И. И. Туранский. — М. : Высшая школа, 1990. — 173 с.
22. Убин И. И. Лексические средства выражения категории интенсивности (на материале русского и английского языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / И. И. Убин. — М., 1974. — 34 с.
23. Шаховский В. И. Эмотивный компонент значения и методы его описания / В. И. Шаховский. — Волгоград : ВГПИ, 1983. — 94 с.
24. Шейгал Е. И. Интенсивность как компонент семантики слова в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Е. И. Шейгал. — М., 1981. — 26 с.
25. Шейгал Е. И. О соотношении категорий интенсивности и экспрессивности / Е. И. Шейгал // Экспрессивность на разных уровнях языка. — Н., 1984. — С. 60—65.

CATEGORIES OF INTENSITY AND PARAMETRICHNOSTI IN THE OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCHES

T.L.Homych

The article deals with the problem of categories of intensity and parametrichnosti in modern linguistics. Intensively-parametric component is attributed to the components of expressivity.

Key words: intensity, parametrichnist', expressivity, category of quality, category of quantity, intensively-parametric component